

О.В. Кнейслер,
кандидат економічних наук,
Тернопільський національний
економічний університет

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОСЕРЕДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ВІТЧИЗНЯНОМУ РИНКУ ПЕРЕСТРАХУВАННЯ

У статті досліджено проблеми державного регулювання діяльності професійних посередників на вітчизняному ринку перестрахування. Запропоновано вектори державної політики у сфері посередницьких послуг на перестраховальному ринку.

The author researched problems of professional insurance mediators activities in the domestic reinsurance market. Directions of the government policy in the area of mediation services on the reinsurance market are described.

Ключові слова: *ринок перестрахування, страхове посередництво, посередницька діяльність, перестрахові брокери, державне регулювання.*

Недостатнє усвідомлення ролі та місця страхових посередників в системі продажу перестраховальних послуг та збалансування інтересів учасників перестраховальних процесів, недосконале нормативно-правове регулювання посередницької діяльності на вітчизняному ринку перестрахування вимагає пошуку альтернативних варіантів реалізації економічних інтересів його учасників за участю професійних посередників.

Питанням страхового посередництва присвячені праці багатьох науковців, зокрема, О.Залєтова, А. Лайкова, Ю. Махортова, Р. Пікус, В. Резнікової та ін. Водночас, проблеми посередницької діяльності на

ринку перестраховання є недостатньо дослідженими, а тому потребують поглибленого розгляду і вирішення.

Метою статті є систематизація проблемних тенденцій державного регулювання посередницької діяльності на ринку перестраховання України та окреслення напрямів його вдосконалення.

Вагомою проблемою, що перешкоджає та унеможлиблює повноцінний розвиток ринку посередницьких послуг, є неефективне державне регулювання страхового посередництва на вітчизняному ринку перестраховання. Зупинимося більш детально на окремих проблемах законодавчого та нормативно-правового забезпечення діяльності перестрахових брокерів та окреслимо основні напрями їх вирішення.

Діяльність перестрахових брокерів регламентується такими основними діючими нормативними документами, як Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про страхування”, Положення “Про порядок провадження діяльності страховими посередниками”, затверджене Постановою КМУ №1523 від 18.12.1996 р., Положення “Про реєстрацію страхових та перестрахових брокерів і ведення державного реєстру страхових та перестрахових брокерів”, затверджене Розпорядженням Держкомфінпослуг №736 від 28.05.2004 р., Розпорядження №8170 від 25.10.2007 р. “Про затвердження порядку та вимог щодо здійснення посередницької діяльності на території України з укладання договорів страхування зі страховиками-нерезидентами”, Податковим кодексом України [1; 2; 3; 4].

У 2008 році після вступу України до Світової організації торгівлі (СОТ) відбулися законодавчі зміни у регулюванні інституту брокерства на ринку перестраховання. Відповідно, нерезиденти за обмеженням у Законі України “Про страхування” переліком ризиків (авіаційних, морських та космічних) отримали можливість працювати на українському страховому (перестраховальному) ринку. Крім того, була відмінена вимога щодо брокерів-нерезидентів, які мали здійснювати діяльність виключно через

постійні представництва в Україні та надано їм право працювати на ринку шляхом офіційного повідомлення. Ці зміни затверджені у Розпорядженні Держфінпослуг №652 “Про внесення змін до Положення про реєстрацію страхових та перестрахових брокерів і ведення державного реєстру страхових та перестрахових брокерів” від 27.08.2009 року, у якому передбачено право провадження посередницької діяльності у страхуванні (перестрахованні) страховими та/або перестраховими брокерами, які внесені до державного реєстру страхових та перестрахових брокерів та виконують вимоги розділу 3 Положення, а також страховими та/або перестраховими брокерами-нерезидентами, які в установленому порядку письмово повідомили Держфінпослуг про намір здійснювати діяльність на території України [5]. Надане іноземним перестраховим брокерам право здійснювати посередницьку діяльність в Україні, з одного боку, посилює конкуренцію між учасниками вітчизняного ринку перестраховання, а відтак сприяє підвищенню якості перестраховувальних послуг, створює можливості виходу українських брокерів на міжнародний рівень. З другого боку, збільшення кількості перестрахових брокерів-нерезидентів на українському ринку витісняє вітчизняних представників посередництва у перестрахованні, що пояснюється низькою кваліфікацією та незначним досвідом функціонування вітчизняних перестрахових брокерів, відсутністю в Україні професійних вимог до кваліфікації страхових посередників і стандартів їх навчання. При цьому Р. Пікус, О. Терещенко зазначають, що “потреби страхового ринку диктують необхідність введення таких вимог і стандартів. Це дозволило б істотно підвищити професійний рівень українських посередників і поліпшити якість обслуговування клієнтів” [6, с.22].

Відповідно до чинного страхового законодавства та діючих нормативно-правових актів з питань діяльності страхових посередників обов'язковою умовою функціонування перестрахових брокерів є їх реєстрація у державному реєстрі страхових та перестрахових брокерів,

згідно із вимогами, визначеними Нацкомфінпослуг. Порядок реєстрації передбачає попередню перевірку кваліфікації брокера, інформація про яку подана у кваліфікаційному документі про одержання професійних знань, що відповідають базовому рівню кваліфікації перестрахового брокера. Однак, в Україні реєстрація страхових посередників носить формальний характер та не відповідає нормативним вимогам більшості розвинутих страхових (перестраховальних) ринків. “У цьому розумінні реєстрація, що здійснюється без висунення вимог до страхового посередника, – дуже небезпечна річ, адже вона хоча й дозволяє вести статистичний облік, проте не в змозі сформувати в клієнта почуття захищеності тому, що таке становище дає підстави вважати, чи дійсно посередник володіє кваліфікацією, якої в нього фактично немає” [7, с.123-124].

На нашу думку, з метою реалізації функціонального призначення страхових посередників на ринку перестраховування, що полягає у забезпеченні оптимальних взаємовідносин між його учасниками і задоволенні їх інтересів, необхідним є впровадження у діючу вітчизняну практику ліцензування діяльності перестрахових брокерів. Поступове, засноване на принципах індивідуального підходу, застосування сучасних вимог до ліцензування посередницької діяльності, сприятиме ефективному розвитку страхового посередництва на перестраховальному ринку, його структурним трансформаціям та якісним перетворенням з інформаційно-закритого утворення в організовану складову страхової системи України.

Підтвердженням цьому є діюча практика обов’язкового ліцензування професійної діяльності страхових і перестрахових брокерів у Росії, яке було запроваджено з 1 липня 2007 року. З 1000 зареєстрованих страхових (перестрахових) брокерів до початку ліцензування лише 113 компаній отримало ліцензії станом на 1 липня 2008 року. При цьому близько 20% брокерів розпочали свою діяльність з отриманням ліцензії, тобто лише 10% із раніше зареєстрованих – продовжили брокерську діяльність. Формально до початку процедури ліцензування на одну страхову

компанію припадало приблизно один страховий брокер, реально – набагато менше, тоді як в розвинутих країнах таке співвідношення складає 10:1. Такі нормативні нововведення на російському ринку страхування посилили вимоги до страхових і перестрахових брокерів та сприяли, як кількісному очищенню ринку, так і якісному, зокрема від непрофесійних та некваліфікованих посередницьких послуг [8].

У даному контексті заслуговують на увагу запропоновані Нацкомфінпослуг зміни у Проекті постанови КМУ “Про внесення змін до Положення про порядок провадження діяльності страховими посередниками” №1523 від 18.12.1996 р. щодо посилення вимог до страхових посередників, у томі числі і до перестрахових брокерів. Зокрема, під час проведення своєї діяльності перестраховий брокер зобов’язаний дотримуватися таких вимог: 1) укласти договір страхування професійної відповідальності страхового (перестрахового) брокера зі страховиком на страхову суму не менше еквівалента 1 млн. євро відносно кожного страхового випадку або 1,5 млн. євро за валютним обмінним курсом валюти України на дату підписання договору страхування відносно всіх страхових випадків; 2) мати банківську гарантію щодо компенсації втрат третіх осіб від неналежного виконання перестраховим брокером своєї професійної діяльності в розмірі, еквівалентному мінімальній страховій сумі, визначеної у попередньому підпункті; 3) сформувати гарантійний фонд, який має бути представлений грошовими коштами, на рівні 4% від суми премій, що отримані протягом року, але не менше 15 тис. євро за валютним обмінним курсом валюти України на кожну звітну дату [9]. Ці зміни спрямовані Нацкомфінпослуг на організацію безпечної роботи страхових та перестрахових брокерів, змусивши їх гарантувати свою відповідальність перед клієнтами у вигляді банківської гарантії або страхового полісу та нести відповідальність за неякісні послуги та професійні помилки. Однак, якщо одні експерти страхового ринку підтримують ініціативу Нацкомфінпослуг, стверджуючи про необхідність

якісного удосконалення ринку страхового посередництва, то інші – вважають несправедливим, що до брокерів, які залучають всього 1% всіх страхових премій, встановлюють такі жорсткі вимоги [10, с.3]. Ми поділяємо точку зору практиків, які ініціюють необхідність посилення вимог до діяльності страхових посередників, що, на нашу думку, сприятиме системності та публічності інституту страхового посередництва, якості посередницьких послуг та підвищенню професійності брокерської діяльності, забезпеченню гарантій відповідальності перед клієнтами та ефективного конкурентоздатного розвитку ринку перестраховування.

Відповідно до Податкового кодексу, основні положення якого передбачають суттєві зміни у податковому регулюванні страхового посередництва на вітчизняному ринку перестраховування, виникає низка проблем, які можуть негативно позначитися на розвитку діяльності перестрахових брокерів. Зокрема, це стосується відображення в податковому обліку страховика комісійних винагород за договорами перестраховування.

До комісійних винагород за договорами перестраховування у бухгалтерському і податковому обліку належать винагороди cedentu від перестраховика у вигляді комісійних за передачу ризиків на перестраховування [11, с.3]. Зазначені доходи у вигляді комісійних винагород за перестраховувальними договорами згідно Податкового кодексу включено до складу доходів від страхової діяльності при розрахунку бази оподаткування – прибутку страховика у разі переходу страхових компаній на загальну систему оподаткування (відповідно до Податкового кодексу з початку 2012 року повинні були відбутися зміни в оподаткуванні страхової діяльності, однак їх відкладено до 01.01.2013 року). Проте, у Податковій декларації з податку на доходи (прибуток) страховика, затвердженій Наказом ДПАУ від 21.02.2011 р. №97, та Додатку ІД “Розрахунок інших доходів страховика” про комісійні винагороди cedenta від перестраховика

не згадується. При цьому у Додатку міститься рядок “інші доходи платника податку за звітний (податковий) період”, яким можуть скористатися податкові органи з метою оподаткування таких доходів страховика та задоволення власних інтересів. А це означає, що за такої діючої системи оподаткування доходи страховика у вигляді комісійних винагород від перестраховика будуть оподатковуватися за загальною ставкою у складі інших доходів, не пов’язаних із страховою діяльністю. Відповідно, якщо комісійні винагороди будуть оподатковуватися за загальною ставкою оподаткування у розмірі 21%, тобто аналогічно, як за посередницькою діяльністю, то у вартості перестраховальної послуги не залишатиметься місця для брокерської комісії, яку мав би сплатити цедент, що витіснятиме перестрахового брокера з ринку.

Перестрахові брокери функціонують на ринку перестраховання з метою отримання певної винагороди – комісії. Зазначимо, що в економічній літературі ведуться дискусії щодо джерела виплати комісійної винагороди перестрахового брокера (брокерської комісії). Так, Т.А. Ротова, О.Д. Вовчак під брокерською комісією розуміють вирахування із страхової премії на користь перестраховального брокера, який є посередником на ринку перестраховання [12, с.280; 13, с.339]. Науковці визначають страхові премії джерелом виплати винагороди перестраховальному брокеру. Відповідно брокерську комісію, за їх твердженням, отримує брокер від цедента.

При цьому В.В. Резнікова стверджує, що “брокерська комісія – відрахування з премії на користь брокера слугує для покриття витрат, пов’язаних із розміщенням перестраховального договору, і враховує прибуток. Перестраховий брокер отримує винагороду від перестраховика, представляючи при цьому інтереси страховика (перестраховальника)” [14, с.90]. Автор чітко визначає призначення брокерської комісії у перестрахованні, однак необґрунтованою є її позиція стосовно того, що перестраховий брокер отримує винагороду від перестраховика, захищаючи

інтереси перестраховальника. Аналогічну думку розділяють В.Д. Базилевич, зазначаючи, що “якщо в перестраховому договорі брав участь брокер, перестраховик мусить оплатити брокерські комісійні” [15, с.414] та А. Артамонов, наголошуючи на “...так званій брокерській комісії або просто брокерських, які оплачуються перестраховиками перестраховальному брокеру” [16, с.4].

Спробуємо розв’язати полеміку навколо визначення брокерської комісії, з’ясувавши окремі аспекти діяльності перестраховального брокера.

У Розпорядженні Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України “Про затвердження Положення про реєстрацію страхових та перестрахових брокерів і ведення державного реєстру страхових та перестрахових брокерів” №736 від 28.05.2004 року зазначено, що перестрахові брокери здійснюють за винагороду посередницьку діяльність у перестрахованні від свого імені на підставі брокерської угоди із страховиком, який має потребу у перестрахованні як перестраховальник [3]. Отже перестрахові брокери укладають угоду із страховиком, який зацікавлений у їх посередницьких послугах, прагнучи отримати певну винагороду за свою діяльність у вигляді брокерської комісії. Таким чином, у перестраховальній практиці брокери представляють інтереси клієнтів (перестраховальника), тому у більшості випадків брокерська угода із усіма фінансовими зобов’язаннями укладається саме з ними. Дуже рідко, однак таке буває на практиці, перестраховики можуть вдаватися до послуг перестраховального брокера, пропонуючи свої можливості з надання перестраховального захисту. Залежно від використаного підходу до ціноутворення на брокерські послуги брокерська комісія може відраховуватися від перестраховальної премії. Тому, на нашу думку, брокерська комісія – це частина страхової (перестраховальної) премії, що вираховується на користь перестраховального брокера, який є посередником на ринку перестраховання та знаходить й пропонує цеденту або перестраховику можливість участі у перестраховальному процесі.

Зауважимо, що в жодному нормативному документі з питань регулювання діяльності страхових посередників не має чітко визначених положень стосовно виплати винагороди перестраховому брокеру. Так, у Цивільному Кодексі України передбачено, що оплата за надану комісіонером послугу здійснюється в порядку, визначеному сторонами в договорі, при цьому він має право відраховувати належні йому за договором суми з усіх грошових коштів, що надійшли до нього [17]. Однак, керуючись такими положеннями, перестраховий брокер вступає у протиріччя із безпосередніми учасниками перестраховального процесу, що виникають внаслідок недосконалого чинного страхового законодавства. І як стверджують Ю.О. Махортов, Н.О. Телічко, “...якщо брокер самостійно відрахує суму з грошових коштів, то він може отримати проблеми зі страховою компанією або не отримати винагороду взагалі” [7, с.128]. На нашу думку, основні юридичні аспекти укладання брокерської угоди та виплати комісійних винагород перестраховим брокерам повинні бути прописані в профільних страхових законодавчих та нормативно-правових актах.

Окремі впровадження передбачені у проекті Постанови КМУ “Про внесення змін до Положення про порядок провадження діяльності страховими посередниками” №1523 від 18.12.1996 р., відповідно до яких забороняється отримання страховим (перестраховим) брокером винагороду одночасно від страхувальника (перестраховальника) і страховика (перестраховика), за винятком випадків отримання письмової згоди страхувальника (перестраховальника) [18, с.22]. Водночас, суперечливою є позиція цього нормативного документа, згідно до якої страховий (перестраховий) брокер зобов’язаний у своїй професійній діяльності діяти лише в інтересах страховиків (перестраховиків), хоча у чинному страховому законодавстві – в інтересах страхувальників (перестраховальників), а на нашу думку, діяльність страхових

посередників спрямована на задоволення потреб обох учасників перестраховальних процесів.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що серед цілої низки проблем, що перешкоджають розвитку українського перестраховального ринку є нерозвинута його інфраструктура. Для вирішення вищезазначених проблем функціонування ринку перестраховання необхідна розумна і науково-обґрунтована політика держави, спрямована на оптимальне поєднання інтересів учасників перестраховальних процесів, у якому ключова роль належить професіональним перестраховим брокерам. Водночас, на нашу думку, доцільно змінити вектори державної політики у сфері перестраховання, зокрема, від виключного регулювання до пошуку механізмів стимулювання розвитку перестраховальних операцій й підтримки тих професіоналів, які забезпечують ефективний розвиток вітчизняного перестраховального ринку, та формування професійного контролю за дотриманням вже існуючого страхового законодавства, його уніфікації із європейськими нормами права.

Список використаної літератури

1. Про внесення змін до Закону України “Про страхування”: Закон України №2745-III за станом на 1.12.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Про порядок провадження діяльності страховими посередниками: Положення затверджене Постановою КМУ №1523 від 18.12.1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1523-96-n>.

3. Про реєстрацію страхових та перестрахових брокерів і ведення державного реєстру страхових та перестрахових брокерів (із змінами і доповненнями): Положення затверджене Розпорядженням Держкомфінпослуг №736 від 28.05.2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0801-04>.

4. Порядок та вимоги щодо здійснення посередницької діяльності на території України з укладання договорів страхування зі страховиками-нерезидентами. Затверджене Розпорядженням Держкомфінпослуг №8170 від 25.10.2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1288-07>.

5. Про внесення змін до Положення про реєстрацію страхових та перестрахових брокерів і ведення державного реєстру страхових та перестрахових брокерів. Затверджено Розпорядженням Держфінпослуг №652 від 27.05.2009 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0906-09/ed20110812>.

6. Пікус Р. Міжнародний досвід діяльності страхових посередників / Р. Пікус, О. Терещенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2009. – №107-108. – С.22-23.

7. Махортов Ю.О. Роль страхових брокерів у розвитку страхового ринку України / Ю.О. Махортов, Н.О. Телічко // Економічний вісник Донбасу. – 2009. – № 4(18). – С.122-129.

8. Деятельность страховых брокеров в России [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://brokers.in.ua/info/deyatelnost-strakhovykh-brokerov-v-rossii>.

9. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України №1523 від 18.12.1996 “Про порядок провадження діяльності страховими посередниками”. Проект постанови Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://civic.kmu.gov.ua/civic/control/uk/discussion/ovv/project;jsessionid=5644005310A1B777C92BB551582D162?project_id=158697.

10. Габідулін І. Вимоги до страхових посередників пропонують посилити / І. Габідулін // Коммерсантъ-Украина. – 2010. – С.3.

11. Агентські та комісійні винагороди страховика // Україна Бізнес Ревю. – 2012. – №18 (1139). – С.3.

12. Вовчак О.Д. Страхування: Навчальний посібник. 3-тє видання, стереотипне / О.Д. Вовчак. – Львів: “Новий Світ-2000”, 2006. – 480 с.
13. Ротова Т.А. Страхування: навч. посіб. – 2-ге вид. переробл. та допов. / Т.А. Ротова. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. – 400 с.
14. Резнікова В.В. Правове становище страхових (перестрахових) брокерів як посередників на страховому ринку / В.В. Резнікова // Науковий журнал “Економіка і управління” Європейського університету, 2008. – №3(41). – С.87-95.
15. Базилевич В.Д. Страхування: підруч. / В.Д. Базилевич. – К.: Знання, 2008. – 1019 с.
16. Артамонов А. Види комісій в перестрахованні / А. Артамонов. – М.: Издательский дом “Страховое ревю”, 2000. – С.4.
17. Цивільний Кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/43515/page19?text=%FO%EЕ%ЕА%E5%FO%E8>.
18. Страховим агентам та посередникам заборонять утримувати винагороду з суми страхового платежу // Страхова справа. – 2011. – №41 (2011). – С.22.